

Prikazana je i modernizirana sesvečka narodna nošnja, kakva je nastala od 1940-tih do 1950-tih godina, a kakvu dobrim dijelom koriste i suvremena folklorna društva. Prikazana je: 1. Letna nošnja za svetek, 2. Zimska nošnja za svetek, te 3. Letna nošnja za saki den. S obzirom da u dugom popisu kazivača, koji se navodi na kraju knjige, ima i onih koji su umrli i prije 30-tak godina, očito je da se Cugovčan prikupljanjem etnografske građe bavi već više od četrdesetak godina. Njegova knjiga odmah je postala nezaobilazna literatura za sve one koji se zanimaju za podravsku narodnu baštinu.

Dragutin FELETAR

DRAGUTIN PAVLIČEVIĆ: HRVATSKE KUĆNE/OBITELJSKE ZADRUGE, GOLDEN MARKETING – TEHNIČKA KNJIGA, ZAGREB 2010., KNJIGE I. I II., STR. 780

Izdavanjem zamašnog dvoknjižja, prof. dr. sc. Dragutin Pavličević (1932.), doajen hrvatskih historiografa, afirmirao se i kao ponajbolji poznavatelj hrvatskih kućnih (obiteljskih) zadruga. On istražuje ovaj zanimljiv sociološki hrvatski fenomen već više od 40 godina. Rezultat tih istraživanja bila je i njegova vrlo zapažena knjiga o hrvatskim kućnim zadrugama tiskana 1989. godine. Sada je Pavličević nadopunio svoju prvu knjigu, te napisao još jednu – koja prikazuje hrvatske kućne zadruge od 1881. do njihova odumiranja. Time je metodološki, kronološki i znanstveno zaokružio najvažnija saznanja o razvoju obiteljskih zadruga u Hrvatskoj. Čitajući ove dvije podeblje knjige, možemo (možda subjektivno) zaključiti da su one i zacijelo najbolje djelo iz produkcije ovoga plodnoga historiografa.

Kućne-obiteljske zadruge odigrale su izuzetno važnu ulogu u životu i razvoju hrvatskoga društva, poglavito na selu. Njihov vrhunac možemo datirati u 19. i prvu polovicu 20. stoljeća. Te zadruge predstavljale su osnovnu gospodarsku i socijalnu čeliju u kojoj su se odvijali svi oblici života. Stoga nije čudno što je o zadrugama već 1850. pisao Ignjat Utješanović, a potom su redale studije i radovi brojnih istraživača. Spomenut ćemo samo odlične studije koje su napisao Baltazar Bogišić, zatim Antun Radić, Milovan Gavazzi i Rudolf Bićanić, pa sve do suvremenih autora – kao što su Špiro Kulušić, Vera Erlich, Vesna Čulinović-Konstantinović, Dunja Rhtman-Auguštin i, dakako, Dragutin Pavličević.

Ovoj složenoj historiografskoj problematici Pavličević je prišao znanstveno i sveobuhvatno, te vrlo sistematično. U prvoj knjizi obuhvaća razvoj kućnih/obiteljskih zadruga do 1881. godine (odnosno do razvojačenja Vojne krajine). Da bi se bolje razumio slijed i značenje hrvatskih kućnih zadruga, autor u prva dva poglavlja temeljito razrađuje povijesno-teorijski pregled toga fenomena, te navodi sve značajnije fakte o kućnim zadrugama općenito. Tu saznajemo, primjerice, što je to kućna zadruga, kako su nastale i koliko su stare kućne zadruge, o idealizaciji južnoslavenskih zadruga i ruskih općina, o zadrugama u neslavenskim narodima, o teorijama o nastanku i razvoju kućnih zadruga, a podastrta je i kritika zadrughnih teorija.

Za bolje razumijevanje knjige od važnosti je i uvodna razrada vrsta i tipova kućnih zadruga, o veličini i unutarnjem ustrojstvu, o zadrughnom životu kao temi u hrvatskoj književnosti, o pogledu ideologa materijalista na kućne zadruge, te o zadrugama kao temi inozemnih autora.

Kronološka razradba razvoja kućnih zadruga u Hrvatskoj počinje prikazom razdoblja neopolutističke modernizacije od 1848. do 1860. godine (dakle od ukidanja kmetstva, što je u život sela unijelo suštinske mijene). Ova analiza temelji se dobrim dijelom na studiji Ignjata Utješanovića iz 1850., ali i na podacima Gospodarskoga lista, te Franje Žužula, koji je analizirao «život

patriarkalni». U tom kontekstu je za razvoj kućnih zadruga od posebnoga značenja bio odnos zemaljskih i lokalnih organa vlasti. Zadruge su se osobito razvile na području gdje je vlast imao ban ili u tzv. civilnoj Hrvatskoj.

Razdoblje od 1861. do 1867. za razvoj kućnih zadruga bilo je značajno stoga što je Hrvatski sabor nastojao i zakonskim, pa i ustavnim putom razriješiti i ustaliti odnose u zadruzi. U tom smjeru vrlo je važno bilo zasjedanje Sabora tijekom 1861., kada su donijeti i zakonski akti o zadrugama (primjerice, Ukaz o uređenju zadrugah). To je bilo razdoblje Bahova apsolutizma, pa su se i kućne zadruge nastojale uklopiti u nastojanje da obitelj (zadruga) bude osnovna i djelotvorna jedinica tadašnjeg gospodarstva.

U nagodbenom razdoblju (od 1868. do 1881.) dotad dosta stisnuti i okamenjeni zadružni odnosi (s apsolutnom dominacijom starješine), znatno se liberaliziraju. To se dotiče osobito unutrašnjih odnosa u zadruzi, ali i u procesu dijeljenja zadruga. Uskoro nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868.) Hrvatski sabor na zasjedanju 1868.-1870. konačno donosi prvi hrvatski zakon o zadrugama. Zakon je bio inspiriran tadašnjim promjenama u zadrugama, pa se ti unutrašnji odnosi nastoje urediti zakonskim propisima. To je svakako imalo odraza na bolje uređenje zadruga i produljenje njihova razvoja i postojanja. Ban pučanin Ivan Mažuranić nastojao je znatno modernizirati ustrojstvo kućnih zadruga, nakon što je morao proglasiti «pravostaju» zakona iz 1870. godine. U suprotnom bi bio uslijedio pravi rasap zadruga, a za to naše selo tada još nije bilo spremno. Ovaj dio analize osobito je zanimljiv, jer se podaci odnose ponajviše na tadašnju Bjelovarsku županiju, odnosno na dio bivše Križevačko-đurđevačke krajine. Značajne promjene u funkcioniranju kućnih zadruga na ovom području nastupile su nakon odluke o ukidanju Vojne krajine 1871., dakle tijekom procesa razvojačenja vojne granice do 1881. godine. Poznata agrarna kriza (od 1873. do 1880.) značajno se odrazila i na život i polagano rastakanje tradicionalnih odnosa u kućnim zadrugama.

U drugoj knjizi, koju je D. Pavličević, napisao zadnjih godina, nastavlja se analiza stanja, razvoja i rastakanja kućnih zadruga u Hrvatskoj od 1881. do polovice 20. stoljeća. Spora, neuredna i korumpirana provedba dioba kućnih zadruga, bila je, uz agrarnu krizu i druge faktore, važan razlog za propadanje hrvatskoga sela, pa i za poznate pobune i nemire hrvatskih seljaka 1883. godine. Valjalo je tada dati odgovore na Spomenicu o regulaciji seljačkog posjeda. Nakon žučnih rasprli, Hrvatski sabor je konačno 1888. ozbiljno raspravljao o potrebi rješavanja zadružnog i agrarnog pitanja. To je rezultiralo donošenjem Zakona o zadrugah 1889. godine, koji je liberalizirao odnose u zadrugama, ali i znatno produžio njihov život.

U nastavku knjige autor donosi dosta detaljan pregled zadružnih pitanja po županijama, a posebno su vrijedni podaci o zadružnim diobama upisane u upravnim i sudskim spisima (kroz 20 godina, od 1881. do 1901.). U tim turbulentnim vremenima za hrvatsko selo, za život kućnih zadruga od posebne je važnosti Radićeva «Osnova», ali i stalno nastojanje da se unesu dosta bitne promjene u Zakon o zadrugah iz 1889. godine. To je konačno i ostvareno u Noveli o zadrugama iz 1902., čime je znatno liberalizirana dioba kućnih zadruga, čime je nagovješteno i izumiranje kućnih zadruga. Ovo poglavlje još donosi statističke iskaze i pravnu raščlambu zadružnih pitanja na početku 20. stoljeća, zatim temeljit prikaz zagorsko-prigorske zadruga (skupčine, družine), te pregled funkcioniranja kućnih zadruga izvan Hrvatske i Slavonije.

Tokovi rastakanja kućnih zadruga u Hrvatskoj u razdoblju između dva svjetska rata bili su uvjetovani stasanjem građanske klase, uz procese industrijalizacije i urbanizacije. Tzv. zadružno pitanje često je na dnevnom redu organa vlasti, a pogotvo pitanje njihovih dioba. No, zadrugarstvo još uvijek živi, pogotvo u ravničarskim krajevima Hrvatske, pa tako i u Podravini. Autor donosi temeljite statističke i druge podatke o stanju kućnih zadruga u to doba. Zanimljivo je

njihovo djelovanje na tri modela – primjeri Domladovca, Kraljičkovića i Duvnjak-Pilipčevića. Posebno je razrađen život šokačko-bunjevačkih kućnih zadruga.

Konačno, nakon Drugog svjetskog rata poništavanje građanskih zakona omogućilo je definitivni rastroj kućnih zadruga. U područstvu agrarne proizvodnje i u tzv. socijalističkoj preobrazbi sela, kućnim zadrugama više nije bilo mjesta. U početku se čak išlo i na kolektivizaciju i stvaranje tzv. seljačkih radnih zadruga, ali je taj model početkom šezdesetih godina ipak napušten. Model seoskih i strukovnih zadruga je djelomice nastavio živjeti i dalje, ali i zadnje kućne zadruge nestale su iz hrvatskih sela. Na kraju druge knjige uvršteno je i opsežno poglavlje priloga o kućnim zadrugama, a uvršteni su uglavnom članci iz novina i publikacija koji govore o toj temi – od 1889. do Drugog svjetskog rata.

Dragutin FELETAR